

Plat form

In deze rubriek is ruimte
voor opinies en reacties.

Het natuurbeleid van de overheid is gericht op "duurzame instandhouding, herstel en ontwikkeling van natuurlijke en landschappelijke waarden" (Anonymus, 1990). Om dat doel te bereiken zet het ministerie van LNV in op het behoud en herstel van een verscheidenheid aan ecosystemen – de zogenoemde natuurdoeltypen –, in het bijzonder die binnen de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De bedoeling is dat, als dat bereikt is, het voortbestaan van de in de ecosystemen behorende diersoorten dan vanzelf verzekerd is. Tot die tijd kan er voor bepaalde soorten een overbruggend soortgericht beleid nodig zijn. De vraag is in hoeverre dat voor de kleine marterachtigen nodig is?

Om te kunnen vaststellen voor welke soorten speciaal beleid moet worden ontwikkeld en uitgevoerd, is in Nederland door het IKC-Natuurbeheer de zogeheten ITZ-toetsing ontwikkeld (Bal et al., 1995).

De toetsing betreft drie aspecten:

- de Internationale betekenis van Nederland voor het voorkomen van de soort in West-Europa (I);
- een negatieve Trend in het aantal individuen binnen Nederland (T);
- de mate van Zeldzaamheid in Nederland (Z).

Volddoet een soort aan de gestelde criteria voor tenminste twee van deze drie aspecten, dan wordt zo'n soort als 'doelsoort' aangemerkt en komt hij in principe in aanmerking voor soortgericht beleid. Wat houden deze gehanteerde criteria nu precies in?

ITZ-criteria

Het I-criterium gaat uit van de veronderstelling dat de Nederlandse verantwoordelijkheid voor het behoud van een soort in Nederland groter is naarmate Nederland meer in het centrum van het West-Europese verspreidingsgebied ligt en de verspreiding meer tot West-Europa beperkt

Sim Broekhuizen

Zijn kleine marterachtigen voor het soorten

is. Van de inheemse marterachtigen ligt Nederland alleen voor de Steenmarter aan de rand van het areaal: deze soort komt op de Britse Eilanden niet voor. Door het ontbreken van natuurlijke mogelijkheden tot uitwisseling heeft het voorkomen op de Britse Eilanden van populaties van onze inheemse marterachtigen echter geen enkele betekenis. Overigens is alleen van de Boommarter en de Bunzing de verspreiding buiten West-Europa klein genoeg om aan het I-criterium te voldoen.

Belangwekkender zijn de T- en Z-criteria. Voor het T-criterium geldt dat de soort sinds de Tweede Wereldoorlog òf in aantal individuen òf in verspreiding met meer dan 25% moet zijn afgenomen. Bij het Z-criterium geldt dat de soort in minder dan 25% van het Nederlandse grondoppervlak voorkomt om te kunnen 'scoren'.

Waarnemen en tellen

Om veranderingen in het aantal individuen van een soort te kunnen vaststellen, moet dat aantal op verschillende momenten worden vastgesteld. Op landelijke schaal is dit echter voor geen van de mar-

terachtigen een haalbare zaak. Door hun verborgen levenswijze is zelfs een steekproefsgewijze telling problematisch. Het eenvoudigst kan dat nog worden gedaan voor de Das, waarvan de burchten relatief gemakkelijk te vinden zijn. Maar zelfs voor deze soort is slechts op enkele plaatsen gedurende meerdere jaren vastgesteld hoeveel dieren er leefden. In het algemeen wordt het aantal bewoonde dassenburchten vermenigvuldigd met een vast getal voor het aantal bewoners.

Voor de Otter is wel gepoogd het aantal individuen in een gebied te reconstrueren aan de hand van individueel herkenbare bijtsporen op schelpen van Zoetwatermossels (Veen, 1975). Aan de hand van de ligging en grootte van de home range van een aantal gezenderde dieren is voor Nijmegen een schatting gemaakt van ca 25 gevestigde Steenmarters (eigen onderzoek). Door de extrapolatie van gegevens krijgt men meer een idee van het aantal potentieel aanwezige dan van het aantal feitelijk aanwezige individuen.

Bij gebrek aan echte tellingen is voor het T-criterium niet de trend van het aantal individuen genomen, maar de trend in

te obscuur beleid?

de verspreiding. Als maat voor de verspreiding hanteert men dan het aantal atlasblokken (5x5 km²) waarin de soort voorkomt of is waargenomen. Het aantal van de waarnemingen per atlasblok, als indicatie voor de aantallen, is hierbij niet verdisconteerd. Bij de trendbepaling is het natuurlijk wel van belang dat de ruimtelijke spreiding van de waarnemers en de waarnemingsinspanning ongeveer gelijk blijven.

Door het T-criterium van aantallen individuen te verleggen naar aantallen atlasblokken, stoelt het Z-criterium op dezelfde data-set als het T-criterium, namelijk het aantal atlasblokken waarin de soort is waargenomen. Ook bij het Z-criterium speelt de mate waarin wordt waargenomen en waarin waarnemingen worden verzameld dus een essentiële rol.

Gegevensbestanden

Voor toetsing aan het T-criterium moet een actueel gegevensbestand vergeleken worden met een bestand van kort na de oorlog. Voor de meeste zoogdiersoorten is er echter geen verspreidingsoverzicht van vlak na de oorlog. Dat geldt ook voor de

Oude bomen met (potentiële) nestholten moeten voor de Boommarter gespaard worden. Daarbij is bereikbaarheid via het kronendak van belang (foto: Chr. Achterberg).

marterachtigen. Alleen voor de Otter is door Van Wijngaarden & Van de Peppel (1970) de verspreiding omstreeks 1945 gereconstrueerd; een tijdstip waarop de Otter na een paar strenge winters en intensieve bejaging op veel plaatsen was verdwenen.

In het begin van de jaren vijftig werd door Scheygrond (1952) een poging ondernomen om van de inheemse zoogdiersoorten landelijke verspreidingskaartjes te maken, waarbij zijn aandacht in eerste instantie uitging naar de Vos en de marterachtigen. Dit initiatief kwam echter niet goed van de grond. Een aantal jaren later werd het opnieuw opgenomen, nu door Van Wijngaarden en De Vries (De Vries & Van Wijngaarden, 1957). Dit initiatief leidde tot een omvangrijke oecologisch-geografische inventarisatie van alle zeldzame en bedreigde landzoogdiersoorten. In 1971 verscheen hiervan een samenvattend overzicht met de (voorlopige) verspreidingskaartjes van alle inheemse landzoogdieren (Van Wijngaarden et al., 1971), gebaseerd op ca. 10.000 gegevens uit de periode 1945-1969. Deze kaartjes zijn later bewerkt en aangevuld (Broekhuizen et al., 1992). Hoewel Van Wijngaarden et al. (1971) hun voorlopige kaartjes vooral zagen als uitgangspunt voor verder onderzoek, zijn de bewerkte kaartjes toch als vergelijkingsbasis gekozen bij de toetsing aan het T-criterium (Hollander & Van der Reest, 1994).

De verspreidingskaarten uit de Atlas van de Nederlandse Zoogdieren (Broekhuizen et al., 1992) zijn als actueel gegevensbestand gebruikt. Voor Hermelijn, Wezel, Bunzing en Boommarter zijn die kaarten gebaseerd op gegevens uit een periode van 18 jaar (1970-1988). Hoewel aan de kaarten van de atlas uit 1992 ca. 200.000 waarnemingen ten grondslag liggen, waren er voor deze marterachtigen te weinig gegevens om de verspreiding na 1970 naar kortere perioden te differentiëren. Voor de toetsing aan zowel het T- als het Z-criterium is dit eigenlijk wel noodzakelijk. Voor Steenmarter, Das en Otter kon dat (gelukkig) wel.

Kleine marterachtigen

Vergelijkingsproblemen

Hoewel beide verspreidingsoverzichten nadrukkelijk geen aanspraak maakten op volledigheid, is de onvolledigheid van het overzicht uit 1971 waarschijnlijk veel groter dan die van het overzicht uit 1992. Hierdoor kunnen afnamen in de verspreiding zijn versluierd. Daarnaast zijn de informatiebronnen veranderd en daarmee ook het type gegevens. Zo is het aandeel gegevens ontleend aan jacht en bestrijding afgenomen en dat van verkeersslachtoffers toegenomen. Doordat zwerende dieren een groter risico lopen verkeersslachtoffer te worden dan gevestigde dieren, zullen op de recente kaarten naar verhouding meer atlasblokken gevuld zijn met uitsluitend waarnemingen van zwerende dieren dan in eerdere kaarten. Het is daarbij zeer de vraag of zwerende dieren bijdragen aan een goed beeld van de verspreiding van een soort. Voor de Das is dit probleem ondervangen door de vergelijking te beperken tot atlasblokken met tenminste één bewoonde burcht. Voor de andere marterachtigen is een criterium voor de uitsluiting van zwervers minder gemakkelijk te geven en het onderscheid is dan ook niet gemaakt.

Hoe nu verder?

Het is duidelijk dat bij de prioritering binnen het soortenbeleid van de overheid gegevens over aantallen en verspreiding een cruciale rol spelen. Als het praktisch niet haalbaar is om het aantal individuen op landelijke schaal vast te stellen, kan wellicht volstaan worden met het nemen van steekproeven.

Nu is zelfs het vaststellen van relatieve aantalsveranderingen bij de meeste marterachtigen geen sinecure. Alleen voor de Das is sinds 1960 elke tien jaar een inventarisatie uitgevoerd van in gebruik zijnde burchten. Dit moet zeker worden voortgezet. Onder druk van de bezuinigingen op de overheidsuitgaven is de 'tussen-inventarisatie' van 1995 (van Moll, 1997) beperkt tot de verspreiding van de Das (het al dan niet voorkomen van een bewoonde burcht in een kilometerblok). Voor toepassing van het T-criterium voor verspreiding en dus ook van het Z-criterium is dat weliswaar voldoende, maar het is toch zeer spijtig dat, ondanks de onvolkomenheden, van methodiek is veranderd en niet is geprobeerd de bepaling van het feitelijke aantal bewoonde burchten vast te houden. Veel Nederlands onderzoek naar het effect van habitat-

fragmentatie en barrière-werking op populatieprocessen en de invloed van toxische stoffen op populatieniveau heeft geprofiteerd van de reeks burchtgegevens die tussen 1960 en 1990 werd verzameld. Door de wijziging van de methodiek zijn de uitkomsten van de 1995-inventarisatie voor dat soort onderzoek maar zeer ten dele bruikbaar. Het is te hopen dat de 2000-inventarisatie weer een totaal-inventarisatie zal zijn!

Voor de andere marterachtigen is het dringend nodig dat er goed-bruikbare inventarisatiemethoden worden ontwikkeld. Mogelijkheden lijken te zijn het gebruik van geurstations en, speciaal voor de kleine marterachtigen, sporentunnels, waarbij gebruik gemaakt wordt van prenten op plaatsen die de aandacht van de dieren trekken. Het toetsen en uitvoeren van zulke methoden is tijdsintensief, maar heeft als voordeel dat ze te standaardiseren zijn (van Diepenbeek, dit nummer). Helaas heeft, weer onder druk van de bezuinigingen, het Ministerie van LNV besloten het ondersteunen van onderzoek- en monitoringprogramma's vooral toe te spitsen op soorten die al als doelsoort zijn aangemerkt. Op deze manier loopt men een kwade kans om, net als destijds bij de Otter, achter de ontwikkelingen aan te blijven lopen.

Maatregelen hoeven niet te wachten

Ondertussen hoeven beheersmaatregelen niet te worden uitgesteld tot een soort zo ver is achteruitgegaan dat ze een officiële doelsoort is geworden of op de Rode Lijst terecht is gekomen. Voorkomen is beter dan genezen. Voor de Boommarter, die wel aan de doelsoort-criteria voldoet maar waarvoor door LNV (nog) geen soortbeleidsplan is voorzien, is het, naast de samenhang tussen de deelgebieden van het areaal, van belang dat oude bomen met potentiële nestholten worden gespaard, waarbij bereikbaarheid via het kronendak gehandhaafd moet blijven. De Wezel, als echte woelmuizenspecialist, moet het vooral hebben van niet al te intensief beheerde graslandvegetaties. Bunzing en Hermelijn, met hun meer gevarieerde voedselkeuze, hebben veel baat bij allerlei schuilgelegenheden, zowel voor henzelf als voor hun prooidieren. Veel handige suggesties daarvoor staan in de brochure 'Kleine marters in de polder' (Jonker, 1994).

Literatuur

- Anonymus, 1990.** Regeringsbeslissing Natuurbeleidsplan. Staatsdrukkerij en -Uitgeverij, Den Haag.
- Bal, D., H.M. Beije, Y.R. Hoogeveen, S.R.J. Jansen & P.J. van der Reest, 1995.** Handboek natuurdoeltypen in Nederland. Rapport IKC Natuurbeheer nr. 11. IKC Natuurbeheer, Wageningen.
- Broekhuizen, S., H. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen (red.), 1992.** Atlas van de Nederlandse zoogdieren. Uitgeverij KNNV, Utrecht.
- Hollander, H. & P. van der Reest, 1994.** Rode lijst van bedreigde zoogdieren in Nederland. Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, Utrecht.
- Jonker, N., 1994.** Kleine marters in de polder. NOZOS, Amsterdam.
- Moll, G.C.H. van, 1997.** Nederland als woongebied van de Das van 1900 t/m 1995. Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer, Wageningen.
- S[cheygrond, A.], 1952.** Verspreiding van de Nederlandse zoogdieren. Mededelingenblad van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (2): 17.

Veen, J., 1975. Het voorkomen en enige gedragsverschijnselen van de visotter, *Lutra lutra* (Linnaeus, 1758), in Noord-Holland. *Lutra* 17: 21-37.

Vries, H. de & A. van Wijngaarden, 1957. Recente gegevens over de verspreiding van een aantal zoogdier-soorten in Nederland: 1-33. Plantenziektkundige Dienst, Wageningen.

Wijngaarden, A. van & J. van de Peppel, 1970. De Otter, *Lutra lutra* (L.), in Nederland. *Lutra* 12: 1-70, pl. I-XII.

Wijngaarden, A. van, V. van Laar & M.D.M. Trommel, 1971. De verspreiding van de Nederlandse zoogdieren. *Lutra* 13: 1-41, krt 1-64.

Dr. S. Broekhuizen
Eltersehof 24
6721 ZZ Bennekom

Steenmarter (*Martes foina*)

De Steenmarter lijkt op een heel grote Hermelijn: van neus tot staartpunt meet hij ca 75 cm, net zo lang als een niet al te grote poes. De Steenmarter is echter veel slanker en staat vrij laag op de poten. De kleur van de vacht is bruin, behalve op de keel en de borst waar zich een witte vlek bevindt, die vaak tot op de voorpoten doorloopt. Onder de bruine dekharen is op de flanken de ondervacht overigens ook wit tot vuilwit. De staart is flossig, als van een vos. De volwassen mannetjes zijn met hun 1600-2000 gram globaal de helft zwaarder dan de volwassen vrouwtjes.

Steenmarters krijgen éénmaal per jaar 2-4 jongen: in maart of april. De paartijd valt drie maanden later en de totale dracht duurt dus ca 9 maanden. Het grootste deel van deze tijd blijft de bevruchte eicel vrij in de baarmoeder rondzweven en maakt dan een zeer trage groei door. Pas zes weken voor de geboorte vindt de implantatie van de vrucht in de baarmoederwand plaats en wordt de placenta gevormd.

De jongen worden naakt en blind geboren.

De verzorging van de jongen komt geheel op de moeder neer. In het najaar kunnen de jongen op eigen benen staan. De jonge wijfjes moeten dan het territorium van de moeder verlaten; jonge mannetjes kunnen langer blijven hangen, mits ze zich niet seksueel actief gedragen. Zodra dat wel het geval is, jaagt de vader ze weg.

De territoria van de mannetjes zijn groter dan die van de vrouwtjes: vaak leven er 2 of 3 territoriale vrouwtjes in één mannetjeterritorium. Steenmarters zijn goede klimmers en schuilen vooral in de winter graag in schuurtjes of onder daken, soms in kruipruimtes. 's Zomers vinden ze hun schuilplaatsen mede onder houtstapels, in konijnenholten of in holle bomen. Ze hebben zich tot echte cultuurvolgers ontwikkeld en leven tegenwoordig ook in stedelijke gebieden. Ze voeden zich met vogeltjes, muizen, jonge konijntjes en in de nazomer en herfst tevens met bessen en fruit. Ook profiteren ze van

de door mensen weggegooidde etensresten, waar vooral de stad tegenwoordig rijk aan is.

In de loop van deze eeuw was de Steenmarter door bejaging en vervolging in ons land steeds zeldzamer geworden en in de jaren zestig was hij hier bijna uitgestorven. Sindsdien neemt hij echter weer vanuit het oosten in aantal en verspreiding toe, maar de IJssel en de Maas houden voorlopig een snelle opmars verder westwaards tegen, zoals we die wel in Noord-Nederland zien.

Net als eerder in Zwitserland en Zuid-Duitsland, begint de laatste jaren ook in Nederland de Steenmarter zich aan kunststof slangen en kabelisolatie in auto's te vergrijpen. In Duitsland heeft men al technische oplossingen ontwikkeld om de schade aan auto's tegen te gaan, o.a. het aanbrengen van een soort schrikdraad langs de bodemplaat van het motorhuis.

Foto: R. van Beek